

Depersonalizarea

Studiu psihopatologic

Articol publicat în Revista Neurologia, Psihiatria, Neurochirurgia, Vol.XVIII, nr.4, anul 1973

Rezumat: Lucrarea abordează depersonalizarea din următoarele perspective: 1. Pierderea identității cu sine (alterarea axiomei logice și ontologice a identității). Procesul de depersonalizare poate fi grevat, mai ales în perioadele critice, ca adolescența ; se ajunge la o « dispersonalizare » care apare în nevroze, mai ales în histerie și nevroza obsesivă (unde întâlnim o depersonalizare de fundal). În continuare este studiat plictisul (ca replică în normalitate a depersonalizării) precum și depersonalizarea implicate în melancolie și atimhormie. În ultimul caz asistăm și la o devitalizare care afectează în primul rând trăirea corporalității ; corpul propriu, ca loc și spațiu umplut de cenestezie, este modificat de procesul depersonalizant, devitalizant care, în același timp, alterează puterea de semnificare a persoanei. Acest ultim fapt apare evident în interpretările din planșele Rorschach. Depersonalizarea apare ca o sărăcire și dediferențiere psihică. 2. Depersonalizarea ca pierdere a identității ce diferențiază persoana în raport cu lumea în general. Un exemplu de autoanaliză ocazionează studiul alterării, în depersonalizare, a limitelor dintre “spațiul propriului eu” și spațiul lumii, printr-un proces de dispersare ; asemănătoare este trăirea din extaz. 3 Depersonalizarea ca pierdere a identității ce diferențiază persoana în raport cu alții, în planul trăirii sociale. Sunt analizate procesele și situațiile psihopatologice și sociale, care tind să transforme “Eu” în “oricine” sau “Nimeni”; indiferențierea și interschimbabilitatea persoanei este urmărită, la fel ca procesul de dedublare interioară. Se analizează și alte situații speciale ca de exemplu factorii depersonalizanți ai pierderii secretului personal, al lezării corporale sau al alterării numelui.

Circumscriere :

Depersonalizarea reprezintă trăirea unei dediferențieri psihice, ce corespunde pierderii identității:

1. A identității cu sine (diacrone și sincrone);
2. A identității ce diferențiază persoane ca ceva distinct în raport cu lumea în general și
3. Cu alți oameni în special.

Trăirea sinelui și trăirea lumii sunt alterate împreună în acest sindrom.

1. Pierderea identității cu sine este de obicei trăită și exprimată astfel : « Eu nu mai sunt eu ». Pierderea identității cu sine vizează prezentul dar și trecutul : « În prezent eu nu mai sunt eu », « trecutul nu-mi aparține », « mă gândesc și mi se relatează istoria vieții unei persoane X despre care se spune că este trecutul meu ; îmi amintesc dar mi-mi aparține ». Cât privește deschiderea spre viitor, ea este trăită cu sentimentul unei metamorfoze vagi, rău definite dar jenante. Acest sentiment de schimbare este trăit ca un drum spre înstrăinare, ca ceva neplăcut (la fel ca atunci când omul își simte mereu bătăile inimii). Schimbarea nu se întâmplă spre progres, ci spre stagnare sau spre un necunoscut alienant, încă nedefinit. Prin aceasta, drumul spre delir este deschis. Depersonalizatul spune însă : « Simt că mă schimb » pe când delirantul spune : « M-am schimbat ». Toate aceste trăiri determină un comportament de verificare a propriei identități, din care mai frecvent este privirea repetată și insistentă în oglindă, palparea propriului corp și culegerea de informații privitor la sine și la realitatea propriei existențe.

Pierderea sentimentului de identitate cu sine este un atentat la o axiomă fundamentală a ontologiei și logicii : principiul identității. Normalitatea presupune la maniera dialectică – coexistența identității și a metamorfozei atât în perspectivă obiectivă cât și subiectivă. Depersonalizatul pierde sentimentul identității ; iar cel al metamorfozei este și el alterat ; schimbarea este resimțită

ca posibilă, dar în același timp alienantă. Ea duce fie la replasarea aberantă în delir, fie la sărăcirea și pustiirea devitalizantă a atimhormiei.

Studiul depersonalizării trebuie să analizeze și să facă apel la coordonatele care realizează și susțin personalitatea. Persoana se construiește într-un proces de “personalizare” care poate fi subminat pe parcurs. Construită, ea este analizabilă structural după niveluri și planuri concentrice : se poate menționa persoana corporal-vitală, persoana psihică și cea socială și spirituală. Și se poate desemna persoana intimă și originală, cea intențională (motivațional comportamentală) și « persoana » care apare, se manifestă și este prezentă în lume. Aceste paliere ale persoanei vor fi invocate pentru a sprijini expunerea noastră.

Procesul personalizării și dispersonalizarea

Replica în normalitate a ansamblului de trăiri din sindromul depersonalizării o întâlnim în primul rând în crizele procesului de personalizare (în perspectivă diacronă) și în al doilea rând în plictis (în perspectivă sincronă).

Procesul de personalizare (1) se desfășoară mai evident până la atingerea maturității în jurul vârstei de 25 ani (în sociocultura noastră). El este punctat de perioade critice. Psihanaliza comentează pe larg metamorfozele psihice în primul an de viață, mai ales perioada « narcisică » a primelor luni de existență și criza de la 8 luni, perioade considerate importante pentru explicarea depersonalizării. Un moment de certă importanță este cel în jurul vârstei de 3-4 ani, când apare pentru subiect noțiunea de « eu » (2). Pentru tema noastră, mai interesantă este perioada adolescenței și postadolescenței, când apare evidentă strădania subiectului de a se « identifica cu sine » prin câștigarea unui profil propriu, a unor limite în raport cu dispersia universului social-cultural și, de asemenea, de a se înrădăcina în sine, în propria durată, ca în ceva constant permanent și cert, în raport cu proiectele, metamorfozele personale și variația lumii. De exemplu aplicând testul completărilor de fraze la studenți între 18 și

22 ani, am întâlnit des următoarele afirmații (la cazuri care clinic nu puteau fi prezentate ca nevroze) :

« Adevărul este că..este greu să fii tu însuși » ;Nicăieri eu..nu mă regăsesc în întregime », « Eu..mi-e milă de mine, mă detest fiindcă nu am reușit să fiu acum ceea ce trebuia să fiu », « Am reușit să... mă pierd, nu să mă regăsesc, să mă întregesc, să fiu eu », « Viața mea...este un semn de întrebare apăsător », « Cei din jurul meu..mi-s străini », « Ce mai mare neplăcere a mea...este când oamenii îmi cere să vorbesc despre mine », « Fără îndoială că..va trebui să mă regăsesc », « Nicăieri eu...nu mă regăsesc în întregime « etc.

Un viciu al identificării cu sine trebuie să acceptăm că există la toate persoanele particulare care prezintă un suport pentru organizări nevrotice. Histericul și obsesivul – ca să menționăm doar cele două forme nevrotice bine conturate – pot fi caracterizați printr-un viciu de structură psihică care constă în insuficientă concordanță cu sine, profil psihologic propriu, vag și mereu amenințat, deficit al structurării morale (în sens de responsabilitate matură de a se autoconduce în viață). Numim această situație « dispersonalizare nevrotică ». În histerie, persoana împrumută variate măști sociale fugind după o identitate proprie pe care nu o poate realiza. Histericul rămâne tot timpul o persoană “inconsistentă”. Obsesivul (anamncastul) este dimpotrivă o persoană blocată într-o formula rigidă, cu o mască (persoana) constantă pe care se străduiește săș o mențină ca atare. Dar în spatele acestei măști apare golul și incertitudinea “depersonalizării de fundal” cum spune Goppert. Crizele de depersonalizare ale psihastenicilor (Jane), nu pot apare din nimic, ci reprezintă căderi pe un fundal preexistent și multă vreme mascat de suprastructuri psihice integratoare.

O persoană aparte structurată va trăi și resimți lumea într-o manieră particulară. Felul în care persoana se inseră în lume este dependent de structura personalității sau de organizarea sa circumstanțială. Corelată acestora, apare o anumită trăire a realului. O persoană care trăiește inconsistent identitatea cu sine, va trăi alterat și raportarea sa (sincronă) la lume. Aceasta în sens de

angajare activă și creatoare a subiectului care să preia lumea, să o construiască și să o metamorfozeze. Se realizează un deficit în aderența subiectului la lume. Acesta se poate manifesta la niveluri variate ca plictis, melancolie și atimhormie. Deficitul de aderență la lume subținde de o derealizare și el e fundat într-o depersonalizare de anumit tip.

Derealizarea tip, cea din criza de depersonalizare, constă în sentimentul de paloare a lumii, a lipsei de pregnanță și relief a acesteia, a distanțării față de lume, a dediferențierii realității. În continuare vom urmări, prima dată, situația mai particulară a plictisului. Niciodată omul nu se plictisește din motive exterioare. Există oameni care aproape nu se plictisesc niciodată și alții care sunt mereu plictisiți, care trăiesc sentimentul de neinteresant, de gol, de curgere a timpului fără relief și vivacitate. La aceștia, vectorul imaginarului fiind limitat sau amputat, lumea apare ca indiferentă sau neinteresantă. Plictisul înseamnă paloarea angajărilor intime proiective sau reactive, lipsa comunicării efective calde care potențează valoric și cu sens evenimente banale umplând viața și susținând naturalețea trăirilor. Lipsesc și dăruirile patetice și curiozitatea și jocul imaginarului.

În plictis este trăită o pasivizare a psihismului, expectația, situația de spectator neangajat. Subiectul acceptă și chiar dorește și caută spectacole care să umple golul existenței. El este dornic de informații, întâmplări, lecturi, evenimente, activități. Toate acestea există în plan superficial și pot da un contur aparent persoanei. Dar, în spatele unui « lecturofag » a unui om aparent curios și activ, deseori se poate ascunde plictisul și depersonalizarea.

Plictisul este un aspect al normalității. Neuroticul se plictisește însă mai mult, este « ros de urâtul existenței ». Obsesivul încearcă să acopere golul plictisului și depersonalizării prin activitate și lecturi ; histericul prin provocarea unor evenimente teatrale, prin « evenimentalizarea » existenței. Acestea sunt doar măști pentru depersonalizare și derealizare.

Plictisul presupune o paloare a axului propensiv-afectiv-imaginativ al persoanei. Dar el este într-un fel și o trăire afectivă distorsionată ; adică un fel de sentiment, de dispoziție globală, mai mult intelectuală, desfășurându-se la nivelul « Weltanschauung-ului ».

Procesul trăirii plictisului se poate adânci după mai multe direcții. De exemplu, spre sentimentul lipsei de rost existențial. Sau, spre detașarea de real prin vectorializarea spre trecut, cu trăirea unei tristeți calme, liniștite; deci, melancolia în sens uzual.

În melancolie, interesele și imaginarul sunt mult diminuate : preocupările și materialul factic sunt luate din trecut, dintr-un inventar finit, sărăcit, monoton, repetabil. Melancolia uzuală e o situație meditativă ; dar ea este mai mult o concluzie decât un punct de plecare ; și de aceea nu mai este creatoare.

Gebsattel(6) considera derealizarea și depersonalizarea ca proprie în primul rând depresiei, melancoliei psihopatologice. Melancolicul este incapabil de a se angaja, de a fi în lumea prezentă acum și aici. El este blocat de hipertimia sa negativă, lipsindu-i posibilitatea de a trăi prezentul, de a fi în prezent, precum și posibilitatea de a trăi viitorul prin proiecte și angajări. Melancolicul rămâne identic doar cu Eul său trecut și mnezic. Este și aceasta o formulă de personalizare și derealizare ; căci, și pentru depresiv lumea este palidă, monotonă, fără pregnanță.

Depresivul melancolic este un hipertimic. Depersonalizarea se întinde intim și cu atimhormia. Atimhormicul este lipsit de afectivitatea necesară aderării de real, este lipsit de proiecte, de spontaneitatea și dinamismul acțiunii. El este indiferent și trăiește « golul interior » într-o manieră mult mai accentuată decât în plictis. De asemenea lumea este pentru el neatractivă, săracă și palidă. Atimhormicul trăiește mai puțin criza depersonalizării care este neplăcută și angoasantă. El este mai mult în situația realizării depersonalizării, care transformă persoana în nimeni și nimic.

La joncțiunea dintre depersonalizare și atimhormie întâlnim trăirile devitalizării și transformării neplăcute a persoanei corporale resimțite. Și alături de aceasta, anularea puterii de semnificare. Aceste două fapte se plasează la extremitățile problematicei « corpului trăit ».

Corpul poate fi resimțit : « uscat ca iasca...de sticlă...fragil, gata să se spargă..de minereu..părul este de paie, gata să se aprindă la orice foc...corpul este ca un po muscat sau putrezit, ca un recipient gol, capul este gol, eu nu mai am corp, nu mai exist..etc.

Depersonalizarea corporală astfel trăită depășește nivelul cenestopatiilor (și al hipocondriei, posibil a fi corelată acesteia) accentuând fenomenul de “stază » psihică (Vianu). Deși apropiate, ele sunt distincte de modificările de schemă corporală care reprezintă o modificare a trăirii limitelor spațiale ale corporalității și nu a substanței sale.

Corpul uman, pe lângă obiectivitatea sa anatomo-fiziologică, este și un fapt de psihologie, un nivel al persoanei,. Corpul propriu este resimțit de subiect în primul rând ca un loc de înrădăcinare a propriului psihism într-un topos al lumii, ca un centru din care iau naștere și se desfășoară trăirile noastre raportate la lume. Apoi, corpul propriu – delimitat în psihism prin instrumentalitatea schemei corporale – este un spațiu care mărginește fundamental propriul Eu în raport cu spațiul lumii. Acest spațiu este umplut cu cenestezie ; în interiorul său se pot desfășura cenestopatiile și durerile, reprezentările și pseudohalucinațiile. Spațiul propriului corp este punct de plecare și receptacol pentru spațiul propriului Eu, cu care fuzionează în spațiul Corp-Eu. Acest spațiu delimitat este trăit ca o zonă intimă și secretă, din care izvorăsc intențiile noastre și originalitatea noastră (7). La suprafață, prin expresivitate și comportament, se construiește « Persoana » ; masca și prezență noastră socială standardizată și identificabilă în același timp. Limitele dintre « spațiul Corp-Eu » și « spațiul lumii » sunt alterate în fobii, halucinații, automatismul mental etc. În

depersonalizare limitele se estompează deoarece se dediferențiază spre amorf, conținutul (Eu) și sistemul de raportare (Lume).

Propriul corp este însă și un instrument de acțiune și un instrument de limbaj. Propriul corp este un nod de semnificații posibile scria Merleau Ponty (8). Corpul este locul de inserție a psihismului și suportul puterii de a imagina și semnifica.

În depersonalizarea (atimhormică) psihismul încremenește în vid. Corpul este trăit ca un balast devitalizat iar dinamismul semnificării se prăbușește. Acest fenomen poate fi studiat cu ajutorul psihodiagnosticului Rorschach. Iată câteva răspunsuri date de depersonalizării studiate de noi (9) :

Răspuns la planșa IV : « Desenul fiind o nuanța de gri este unitar colorat ; este perfect simetric, elementele lui constitutive pierzându-se într-o parte și alta a figurii. Figură bizară..asperitățile de contur nefiind orientate în sensul unei unități a figurii. Se rețin cele două protuberanțe din partea de sus care sunt în dezacord cu cele de jos. Nuanța închisă dă senzația unui mic grup compact, nuanța gri deschis înconjurându-l. Imaginea de jos, sub forma unei concreșcențe, derivă din acest grup și dă impresia de susținere ».

Planșa I : « Este ceva format din două părți ; sus lipsește o parte, la mijloc o încheietură ; părțile acestea sunt neregulate ; în corpul acesta sunt 4 rupturi ; sunt și 4 puncte negre plus un punct cenușiu ; și un loc ascuțit în care se poate introduce ceva ».

Planșa III : « Sunt aici 6 corpuri roșii și 3 negre ; și unul mai mare care este legătura dintre ele ; lateral este la fel, la locul de legătură au o deschizătură mică ».

Planșa IV : « O figură geometrică ca desen, cu variații de nuanțe, cu simetrie aproape perfectă ».

Planșa VII: “Toate figurile seamănă între ele ca formă goluri, canale, simetrie. E un model decorative..seamănă cu ceva văzut la microscop etc.”.

Planșele Rorschach oferă șansa interpretării. Acest proces implică mai mult etape ce se suprapun în următoarea ordine : 1. Identificarea a ceva (vizare) ; 2. Circumscrierea unui loc-spațiu ca suport al interpretării ; 3. Semnificarea ; 4. Corelarea printr-o sintaxă într-un text a interpretărilor. În depersonalizare sunt prezente doar primele 2 etape. Subiectul identifică ceva, organizat ca o tramă spațială, ca un suport, dar nu identifică figuri cu semnificație (obiecte, ființe animale, peisaje tc.). Avem deci o dediferențiere și o sărăcire psihică.

În ansamblu, depersonalizarea apare ca o sărăcire și o dediferențiere psihică, ca o cădere din dinamismul integrant al existenței, din puterea de semnificare și angajare, a germinării de nou, toate în cadrul alterării dialecticii identității cu sine în metamorfoze.

Depersonalizarea ca pierdere a identității ce diferențiază persoana ca ceva distinct în raport cu lumea în general.

Vom prezenta pentru început spicuri dintr-o autoanaliză retrospectivă (făcută la 2 luni după remisiune).

“Cred că boala a început cu 2 luni înainte de internare când am chemat la telefon un prieten și l-am întrebat: - Spune-mi, ce crezi, eu mai sunt eu? Prietenul a crezut că fac o glumă suprarrealistă și nu m-a luat în serios. Cu mine se întâmpla însă ceva: mergeam pe străzi și simțeam că între mine și lume nu există limite. Când fotografiam sau filmam un colț de oraș, aveam sentimentul că întreaga imagine intră prin obiectiv în mine, se năpustește asupra mea. Pe stradă parcă nu mai existau distanțe; când mă plimbam, oameni, pomi, case, păsări, parcă se îndreptau spre mine. Nimic din jur nu era indiferent: orice zgomot, cântecul unei păsări, zâmbetul unui om, culoarea unei haine, o piatră pe trotuar, totul părea a nu fi întâmplător, ci avea o legătură tainică și neînțeleasă cu mine. Mă simțeam totuna cu florile, cu casele, cu pomii, mergând, călătorind prin coline și dealuri, sub un soare puternic, simțeam că mă topesc, dispar, mă contopesc cu totul, mă împrăștiu, mă volatilizez, nu mai

exist. Era ca un extaz, plin de anxietate însă. Țin minte cum o pasăre cânta la intervale regulate și automat, o dată cu cântecul ei, în mine se declanșau gânduri, fără voia mea; pentru ca în intervalele cântecului să trăiesc un gol. Era un groaznic sentiment de dependență, de lipsă de libertate. Lumea nu mai avea consistență; se contracta în jurul meu sau se dilata. Deseori simțeam cum lumea înconjurătoare se naște și emană din mine sub forma unor cifruri ce se materializau în figuri. Uneori se retrăgeau până la inexistență, alteori se desfășurau căpătând profunzime. Și acest sentiment se înconsistență a lumii îmi crea o mare nesiguranță, o mare anxietate.

La cazul de mai sus se poate recunoaște trăirea „anastrofei” așa cum a descris-o Conrad. Dar delirul nu este dezvoltat; este doar în germene. Pe primul plan întâlnim alterarea limitelor dintre spațiul Eului și spațiul lumii. Lumea se năpustește spre pacientă, intră în ea, aderă de ea. Eul este totuna cu lumea, vibrează la vibrațiile lumii, se topește sau se dispersează în lume sau creează lumea în cel mai frumos stil Berkeleyan. Eul nu mai este înrădăcinat într-un domeniu corporal propriu, distinct de domeniul lumii. Această indistinție și interpătrundere este însă globală și nu sectorială ca în halucinații, fobii și automatism mental. În indistinția și contopirea cu preajma din depersonalizare, eul dispare, se anihilează sau rămâne un „loc gol” care se umple doar intermitent cu fenomenologia trăirii lumii. Astfel de trăiri depersonalizante ale limitelor dintre Eu și Lume apar și în psihozele experimentale realizate cu disleptice sau prin deprivare informațională. După LSM subiectul afirmă deseori: „Simt că limitele obiectivelor devin vagi, mobile, flou, se șterg; și la fel limitele mele, ale propriului meu corp: parcă umplu încăperea, parcă mă împrăștiu, mă volatilizez, sunt totuna cu preajma, nu mai exist; sau mă întinde la infinit”.

Trăirea diferențierii, a indistinției dintre Eu și lume merge în direcția sentimentului de anulare a existenței proprii, cel puțin în sensul de loc de înrădăcinare, emergență și raportare. Propria mea ființă este totuna cu ființa

lumii” spunea un depersonalizant. O astfel de trăire, este evident similară cu experimentul trăirilor romantice de topire panteistă a Eului în natură, timp și transcendență.

În afara unor momente spiritual-culturale, trăiri de anihilare a Eului prin interpătrundere se pot întâlni curent la unele firi, mai ales în adolescență, precum și în stările de extaz. În extaz, ființa se detașează de trăirea preajmei și se contopește cu ceva dincolo de imediat. În extaz, atât Eul cât și realul se estompează; el este doar sprijin și punct de plecare, trimitere spre altceva. Eul nu își mai resimte limitele, el se simte topit în altceva sau mutat într-un loc nedefinit.

4. Depersonalizarea ca pierdere a identității ce diferențiază persoana în raport cu alții, în planul trăirii sociale.

Identitatea socială a persoanei – ca suport pentru unicitatea sa este compusă din întrețeserea unei multitudini de realități fenomenale. La sinteza ei participă în primul rând propria corporalitate, cu realitatea și particularitățile sale fizice, cu diferențierea sa sexuală, cu podoabele și veșmintele care o acoperă și o plasează expresiv în contextul social; dar mai ales în cea de extindere în avut. Apoi, propriul Eu psihic, atât în sensul trăirii sinelui, cât și ca centru al personalității, cu anumite trăsături caracteriale, cu o anumită distincție, atitudine și interpătrundere față de altul și alții. Eului propriu i se atașează istoria personală dar și numele personal, cu nenumărate implicații fenomenologice; și de asemenea actele de identitate.

Depersonalizatul simte că și-a pierdut identitatea (sau că este amenințat cu pierderea acesteia) în planul trăirilor interpersonale și al prezenței sale sociale. Un bolnav ne spunea:

„Am sentimentul că nu mă mai pot apropia de cei din jur pentru că îmi pierd Eul. Când discut cu alții simt cum Eul meu trece în ceilalți, dar Eul lor nu trece în mine; astfel că mă simt gol. Aș dori foarte mult să devin din „Eu” să fiu

sănătos, liber de orice senzație neplăcută, să mă bucur ca înainte de muncă și viață”.

Alt bolnav nota: „Simt că nu mai sunt eu același, parcă altcineva mă reprezintă”.

Trăirea dragostei și prieteniei implică în mod natural depășirea limitării individuale într-o modalitate de topire într-o trăire duală (10). Într-o anumită măsură orice raportare interumană nemijlocută implică o deschidere a persoanei, a Eului, o breșă în delimitarea sa strictă. În normalitate, tot timpul omul este – într-o manieră dialectică – el însuși, distinct de alții și în același timp întrețesut, interpătruns și identificat parțial cu alții. Dificultatea sau imposibilitatea trăirii acestei unități a contrariilor o putem întâlni în depersonalizare, așa cum apare la bolnavul menționat mai sus.

O altă modalitate de depersonalizare este transformarea lui „Eu” în „Orice” sau „Nimeni”. Acest fapt este mai rar întâlnit în psihopatologie decât transformarea în nimic, în inexistență și gol, sau metamorfoza delirantă în altceva sau altcineva. El este întâlnit însă în fenomenologia existenței curente (și uneori în nevroze). Metamorfoza lui Eu în oricine este una din modalitățile dediferențierii depersonalizante. Ca realitate, o întâlnim curent în topirea personalității în fenomenul psihologiei de masă. Ca potențialitate și posibilitate umană o întâlnim în documentele perene ale culturii. Quipropquo-ul folosit de la Plaut la Giraudoux, eventual complicat cu un travesti, constă în substituirea de persoanei; ori, ca substituirea să fie posibilă, persoanele trebuie să se asemene (sau să nu se diferențieze) până la identitate. Vorba bolnavului nostru citat mai sus – la fel ca a lui Amphitruon sau a lui Sosia: „Nu mai sunt doar Eu, parcă încă cineva mă reprezintă”. Există desigur multe modalități și eventualități fenomenologice. Gemenii univitellini într-adevăr seamănă așa de mult încât se pot înlocui unul pe altul pentru alții. De valențe depersonalizante prezente în această situație psihopatologii s-au preocupat îndeajuns. Doi sau mai mulți oameni se pot asemana pronunțat prin întâmplare, voință sau

dediferențiere; și această situație conține potențiale depersonalizante. Existența în mari grupe umane uniformizate cum este armata sau mai ales viața monahală